

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.21.18>

ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОБЧИСЛЕННЯ І ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІСЛЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ

Єднак В'ячеслав Михайлович,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
процесу
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

У статті розглянуто окремі практичні аспекти обчислення строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, а також його продовження. Автором окреслено, що важливим елементом забезпечення законних прав учасників кримінального провадження є дотримання строків досудового розслідування, яких існує два види – загальний строк досудового розслідування і строк після повідомлення особі про підозру.

Розглянуто випадки, підстави і порядок зупинення перебігу строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Детально проаналізовано питання обчислення строку досудового розслідування із моменту відкриття матеріалів кримінального провадження для ознайомлення сторонами кримінального провадження до закінчення досудового розслідування.

Розмежовано поняття «завершення» та «закінчення» досудового розслідування, що використовуються у Кримінальному процесуальному кодексі України, охарактеризовано процесуальне значення указаних понять.

Запропоновано та обґрунтовано єдиний підхід до вирішення питання щодо обчислення строків досудового розслідування після відкриття сторонам матеріалів кримінального провадження до закінчення досудового розслідування.

Охарактеризовано зміни до кримінального процесуального законодавства, в яких описано наслідки для кримінального провадження, де повідомлено особі про підозру у разі сплину строку досудового розслідування до його закінчення.

Розглянуто теоретико-правову проблему продовження в окремих випадках строку досудового розслідування після ознайомлення сторін кримінального провадження із матеріалами досудового розслідування, запропоновано вдосконалити закріплену процесуальним законодавством конструкцію порядку продовження строку досудового

розслідування після повідомлення особі про підозру у частині строку звернення до уповноваженої особи із відповідним клопотанням.

Ключові слова: строк досудового розслідування, ознайомлення із матеріалами кримінального провадження, продовження строку досудового розслідування, зупинення строку досудового розслідування.

CERTAIN PROCEDURAL ASPECTS OF CALCULATION AND PROLONGATION OF THE TERM OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AFTER NOTIFYING A PERSON ABOUT SUSPICION

Yednak Viacheslav Mykhailovich,
Doctor of Law Sciences,
Associate Professor of the Department
of Criminal Process
(Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine)

The article considers some practical aspects of calculating the term of pre-trial investigation after notifying the person of the suspicion, and its prolongation. The author outlines that an important element of ensuring the legal rights of participants in criminal proceedings is compliance with the terms of pre-trial investigation, of which there are two types – the general term of pre-trial investigation and the period after notifying the person of suspicion.

Considered cases, grounds and procedure for suspending the pre-trial investigation after notifying the person of the suspicion. The issue of calculating the term of the pre-trial investigation from the moment of opening the materials of the criminal proceedings for acquaintance the parties of the criminal proceedings until the end of the pre-trial investigation is analyzed in detail.

Searched the concepts of "completion" and "end" of pre-trial investigation, which are used in the Criminal Procedure Code of Ukraine, characterized the procedural meaning of the specified concepts.

Proposed and substantiated a unified approach to resolving the issue of calculating the terms of pre-trial investigation after opening the materials of pre-trial investigation to the parties before the end of the pre-trial investigation.

Described changes to the criminal procedure legislation, which describe the consequences for the criminal proceedings, in which the person is informed about the suspicion, in case the expiration of the pre-trial investigation before its end.

Considered the theoretical and legal problem of prolongation of the term of pre-trial investigation in some cases after acquaintance of the parties of criminal proceedings with materials of pre-trial investigation and proposed to improve the construction established by the procedural legislation of the procedure of prolongation the term of pre-trial investigation, after notifying the person of the suspicion, in part of the term of appeal to the authorized person with the relevant request.

Key words: term of pre-trial investigation, acquaintance with materials of criminal proceedings, prolongation of term of pre-trial investigation, suspension of term of pre-trial investigation.

Актуальність теми. В умовах постійних законодавчих змін, триваючого процесу реформування правоохоронних та судових органів все більше уваги приділяється дотриманню порядку і процесу кримінального переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) донині існують окремі питання про правозастосування положень чинного КПК України, які потребують більш детального вивчення і вдосконалення з метою правильного та ефективного застосування процесуального закону, недопущення порушень прав учасників кримінального провадження шляхом зловживань із боку сторін кримінального провадження.

Постановка проблеми. Одним із таких дискусійних питань є обчислення і продовження строку досудового розслідування після відкриття матеріалів кримінального провадження для ознайомлення сторонами кримінального провадження до закінчення досудового розслідування.

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві України нині існує колізія щодо процесуальної регламентації порядку продовження в окремих випадках строку досудового розслідування після завершення ознайомлення сторін кримінального провадження із його матеріалами у порядку статті 290 КПК України, яка може призвести до прийняття передчасних остаточних процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх публікацій і досліджень, в яких прямо або опосередковано наголошено на цій темі. Науково-теоретичні основи дослідження питань обчислення і продовження строків досудового розслідування формуються завдяки працям О.С. Січка, В.Г. Дрозда, В.В. Козія, Г.В. Остафійчука, О.О. Торбаса, В.Т. Маляренка, В.П. Жмудінського, О.М. Скрібяна, О.М. Толочка, І.І. Митрофанова та інших науковців, дослідження яких стосувалися норм КПК України у редакції як 1960 року, так і 2012 року. Водночас дослідження у цьому напрямі здебільшого стосуються або опосередковано зачіпають загальні питання правового регулювання перебігу строків досудового розслідування. Чимало проблем, які потребують додаткового вирішення, виникають під час застосування положень чинного КПК України у частині продовження строку розслідування у взаємозв'язку з іншими нормами цього Кодексу.

Мета роботи – дослідження окремих проблемних питань процесуального порядку обчислення і продовження строку досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Згідно з положеннями статті 8 Конституції України в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права [1].

Водночас однією із загальних засад кримінального провадження відповідно до статті 9 КПК України є законність [2].

Вимоги як Основного закону нашої держави, так і КПК України у своєму взаємозв'язку вимагають від слідчого, прокурора та суду неухильного дотримання положень кримінального процесуального закону під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження з метою недопущення порушення прав і гарантій сторін кримінального провадження.

Як слушно зазначає О. Торбас, законодавець закріпив для сторони обвинувачення значно ширші повноваження, ніж для сторони захисту. Водночас гарантією реалізації прав, свобод і законних інтересів сторін кримінального провадження є дотримання уповноваженими на здійснення розслідування посадовими особами органів досудового розслідування належної процесуальної форми [3, с. 78–79].

Водночас і для сторони захисту у КПК України також закріплено чимало гарантій, покликаних забезпечити право особи на захист від кримінального переслідування, оскільки само по собі таке переслідування, безумовно, пов'язано із застосуванням стороною обвинувачення заходів примусу, які так чи інакше можуть порушити конституційні права особи (право недоторканості житла чи іншого володіння, право особистої свободи, право на вільне пересування тощо).

Однією з таких гарантій є передбачена статтею 28 КПК України розумність строків. Згідно з цією нормою кожен має право на те, щоб обвинувачення щодо нього у найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Слушно зауважує В. Маринів, що стаття 28 КПК України визначає засаду розумності строків, так би мовити, контурно, у загальних рисах [4, с. 60].

Однак із метою недопущення затягування і порушення розумних строків досудового розслідування, необгрунтованого перебування тривалий час осіб у статусі підозрюваних без прийняття остаточного процесуального рішення у провадженні, недопущення порушень прав потерпілого законодавець додатково передбачив у КПК України чітко визначені граничні строки, в які має бути завершено досудове розслідування. Такі строки законодавцем поділено на два види: 1) загальний строк розслідування до повідомлення особі про підозру, 2) строк розслідування після повідомлення особі про підозру.

Водночас, як дійшов висновку у своїх дослідженнях О. Скрябін, забезпечення строків, визначених законодавством, є запорукою високого рівня судочинства, адже розуміння змісту і важливості строків матиме позитивний вплив на ефективність і неупередженість розгляду справ по суті [5, с. 151].

Відповідно до статті 219 КПК України строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Граничний базовий строк із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину становить два місяці.

Законодавцем, звичайно, передбачено і випадки, за яких такий строк може бути продовжено, порядок і терміни продовження відповідного строку, що лише затверджує обов'язок посадових осіб прийняти кінцеве рішення щодо провадження у чіткі часові межі.

Однак чинним КПК України передбачено і випадки, за якими відповідний строк переривається (зупиняється). Зокрема, зупинення кримінального провадження відповідно до статті 280 КПК України, а також ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження у порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, не відноситься до вищезазначених строків досудового розслідування, передбачених статтею 219 КПК України.

Якщо у випадку прийняття рішення про зупинення досудового розслідування КПК України регламентує, що до строку розслідування не входить час із моменту винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, тобто часовий проміжок між прийняттям двох процесуальних рішень, то у випадку відкриття матеріалів кримінального провадження для ознайомлення сторонами у порядку статті 290 КПК України існує декілька процесуальних аспектів.

По-перше, у випадку виконання вимог статті 290 КПК України не передбачено прийняття двох процесуальних рішень, якими обмежується відповідна процесуальна дія у вигляді ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Згідно зі статтею 290 КПК України прокурор (або слідчий за його дорученням) зобов'язаний повідомити сторони кримінального провадження про завершення досудового розслідування і надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

У цьому випадку таке повідомлення хоча і не відповідає загальним формальним вимогам до процесуальних рішень, передбачених статтею 110 КПК України, але фактично є тим самим рішенням, із часу прийняття якого можна вважати початком ознайомлення сторін із матеріалами досудового розслідування та, відповідно, моментом зупинення перебігу строку досудового розслідування.

Після ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у порядку статті 290 КПК України також не передбачено прийняття будь-яких процесуальних рішень. На практиці складається відповідний протокол, де фіксується дія – процес ознайомлення стороною обвинувачення та інших сторін з отриманими під час розслідування матеріалами.

Фактично складанням протоколу, тобто закінченням процесуальної дії закінчується і виконання вимог статті 290 КПК України, хоча, як вже зазначалося, на відміну від випадку зупинення досудового розслідування будь-яке процесуальне рішення не приймається.

По-друге, стаття 290 КПК України зобов'язує прокурора або слідчого за його дорученням повідомити сторони саме про завершення досудового розслідування, тобто з часу надіслання відповідного повідомлення фактично досудове розслідування у кримінальному провадженні вже має бути звершено.

Цілком логічно було б допустити, що після завершення досудового розслідування перебіг строку досудового розслідування також мав би завершитись. Однак слід звернути увагу на положення статті 283 КПК України, яким передбачено форми закінчення, а не завершення досудового розслідування, зокрема: 1) закриття кримінального провадження; 2) звернення до суду із клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

У цьому випадку законодавець застосував термін «закінчення», а не «завершення» щодо досудового розслідування.

Саме закінчення є кінцевим моментом досудового розслідування, що кореспондується зі статтею 219 КПК України, а момент завершення досудового розслідування зводиться до проміжної стадії, яка настає у випадку повідомлення особі про підозру і прийняття стороною обвинувачення рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи про застосування заходів виховного або медичного характеру, а також у випадку відповідного відкриття сторонам матеріалів досудового розслідування.

До такого ж висновку щодо розмежування понять «завершення» і «закінчення» досудового розслідування, серед іншого, приходять і Верховний суд України у постанові від 17.02.2021 у справі №344/6630/17 [6].

По-третє, після завершення досудового розслідування виникає передбачена КПК України потреба у прийнятті процесуального рішення – складанні обвинувального акту. Зокрема, частиною 4 статті 110 КПК України прямо зазначено, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням.

Зазначене також додатково обґрунтовує відмінність між поняттями «завершення» і «закінчення» досудового розслідування, оскільки після закінчення досудового розслідування орган досудового розслідування і прокурор не може приймати процесуальні рішення на відміну від завершення досудового розслідування.

Отже, згідно зі ст.290 КПК України після ознайомлення сторін із матеріалами кримінального провадження у разі їх відкриття досудове розслідування фактично не є закінченим та, відповідно, строк досудового розслідування такого кримінального провадження триває.

Така конструкція порядку обчислення строку досудового розслідування покликана забезпечити дотримання загальних засад кримінального провадження насамперед у частині додержання права підозрюваного на висунення та судовий розгляд обвинувачення щодо нього або ж закриття провадження щодо нього у найкоротший строк.

До недавнього часу серед працівників правоохоронних органів не існувало односторонньої практики щодо застосування указаних положень КПК України та обчислення строку досудового розслідування після завершення виконання вимог статті 290 КПК України, тобто після завершення досудового розслідування та ознайомлення сторін кримінального провадження із його матеріалами.

Зокрема, час між завершенням відповідного ознайомлення і направленням до суду обвинувального акту міг обраховуватися навіть не днями чи тижнями, а місяцями.

Законодавцем вирішено вказану проблему прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» №2147-VIII від 03.10.2017, а також доповнено частину 1 статті 284 КПК України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи» пунктом 10, згідно з яким кримінальне провадження закривається у разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя і здоров'я особи [7].

Як наслідок, за прокурором та судом КПК України закріпився обов'язок прийняття остаточного рішення про закриття кримінального провадження у разі спливу строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру (за винятком певної категорії злочинів), що спонукає уповноважених осіб урахувати встановлені часові обмеження для прийняття кінцевого рішення у провадженні.

Слід звернути увагу на те, що Верховний суд України постановою від 01.07.2021 у справі за касаційною скаргою прокурора на ухвалу Київського апеляційного суду від 20.01.2021 залишив у силі ухвалу Шевченківського районного суду м. Києва від 29.09.2020 про закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України [8].

Верховний суд України наголосив на тому, що після завершення ознайомлення сторін із матеріалами кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України триває перебіг строку досудового розслідування. Окрім того, Верховний суд України констатував, що в обставинах, досліджених судами першої та апеляційної інстанцій, встановлено, що обвинувальний акт був складений і направлений до суду після закінчення строку досудового розслідування (з урахуванням виконання вимог статті 290 КПК України), внаслідок чого досудове розслідування фактично не було закінчено в межах відведеного строку.

Серед іншого Верховний суд України звернув увагу на те, що звернення до суду з обвинувальним актом, а не лише його складання, затвердження чи вручення стороні захисту має бути вчинено в межах строку досудового розслідування.

Водночас, забезпечивши гарантії для сторони захисту на розумні строки досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, залишилася теоретико-практична проблема, пов'язана із їхнім продовженням у разі виникнення необхідності проведення слідчих (розшукових) дій після ознайомлення сторін кримінального провадження з матеріалами у порядку статті 290 КПК України.

Зокрема, статтею 290 КПК України передбачено, що і сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ і можливість скопіювати або відобразити

відповідним чином будь-які речові докази або їхні частини, документи або копії із них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту і якщо сторона захисту має намір використати відомості, які містяться в них як докази в суді.

Таким чином, під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторона обвинувачення може отримати відомості, речі і документи, які потребують додаткового дослідження шляхом проведення слідчих дій і прийняття процесуальних рішень.

Чинний КПК України не містить прямої заборони після завершення досудового розслідування до його закінчення на проведення додаткових слідчих дій, із результатами яких надалі буде ознайомлено відповідні сторони шляхом повторного відкриття матеріалів кримінального провадження. Однак після відповідного ознайомлення у порядку статті 290 КПК України та отримання стороною обвинувачення доказів, які потребують додаткової перевірки, наприклад, проведення судової почеркознавчої експертизи за наданими стороною захисту документами, до звершення строку досудового розслідування може залишитися 2–3 дні.

Очевидно, що певні процесуальні дії, як-то призначення і проведення експертизи, за такий короткий проміжок часу об'єктивно виконати неможливо.

Як вже зазначалося вище, законодавцем передбачено, що строк досудового розслідування після повідомлення особі про підозру може бути продовжений. Зокрема, відповідно до статті 294 КПК України таке продовження здійснюється за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим із прокурором у строк до трьох місяців (уповноваженим КПК України прокурором), або від 3 до 12 місяців – слідчим суддею.

Водночас згідно із частиною 5 статті 294 КПК України клопотання про продовження строку досудового розслідування подається не пізніше п'яти днів до закінчення строку досудового розслідування, встановленого статтею 219 цього Кодексу.

Уповноважені особи мають розглянути клопотання не пізніше трьох днів із дня його отримання, але у будь-якому разі до закінчення строку досудового розслідування.

Отже, у своєму взаємозв'язку норми Кримінального процесуального кодексу України у частині обчислення і продовження строку досудового розслідування після ознайомлення сторін кримінального провадження із його матеріалами у порядку статті 290 КПК України мають суперечливий і колізійний характер, оскільки в окремих випадках позбавляють можливості звернутися із відповідним клопотанням про продовження строку до уповноважених осіб.

Фактично нині законодавчо не враховано і процесуально не врегульовано питання про можливість продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у вищезазначених умовах, коли після ознайомлення сторін із матеріалами розслідування у порядку статті 290 КПК України виникла потреба у проведенні слідчих дій, однак строк розслідування, що залишився, становить менше 5-ти днів.

Зазначені обставини ставлять сторону обвинувачення у вимушені умови порушення завдань і засад кримінального провадження.

Зокрема, створюється обстановка неможливості повного та неупередженого розслідування у певних умовах, а також захисту особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень із тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Натомість у сторони обвинувачення виникає дилема прийняття кінцевого рішення на стадії досудового розслідування (закриття або направлення до суду обвинувального акту чи клопотання) без дослідження всіх обставин у повному обсязі.

Окрім того, недосконалість у цій частині процесуального порядку продовження строку досудового розслідування, неможливість його продовження забезпечує умови для зловживання як сторони обвинувачення, так і сторони захисту, оскільки цим дослідженням встановлено обов'язок уповноважених посадових осіб прийняти рішення у порядку пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України у разі закінчення строку досудового розслідування (за винятком окремої категорії злочинів), що фактично може бути штучно спровоковано будь-якою із сторін.

Таким чином, викладена нормативна конструкція порядку продовження строку досудового розслідування потребує вдосконалення з урахуванням об'єктивних обставин, які можуть виникнути у разі нагальної потреби проведення слідчих (розшукових) дій після ознайомлення сторін із матеріалами у порядку ст.290 КПК України та закінчення на цей час 5-тиденного строку для звернення до уповноважених осіб із клопотанням про продовження строку досудового розслідування. Через те існує нагальна потреба в удосконаленні закріпленої процесуальним законодавством конструкції порядку продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі у частині строку звернення до уповноваженої особи з відповідним клопотанням, наприклад, із доповненням частини 5 статті 294 КПК України фразою «..., окрім випадків встановлення підстав для продовження строку досудового розслідування після відкриття матеріалів у порядку статті 290 цього Кодексу».

Висновки. Формами закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження шляхом звернення до суду з обвинувальним актом або клопотанням про закриття провадження чи клопотанням про застосування примусових заходів.

Після ознайомлення сторін кримінального провадження із матеріалами досудового розслідування у порядку статті 290 КПК України строк досудового розслідування автоматично триває, тому до його закінчення має бути прийняте одно із зазначених вище рішень.

Під час прийняття рішення про направлення до суду обвинувального акту або клопотання про закриття провадження (чи клопотання про застосування примусових заходів) ця дія має бути здійснена в межах строку досудового розслідування.

У разі ж неприйняття одного із наведених рішень у межах строку розслідування або ж прийняття одного з них поза межами строку досудового розслідування прокурор або суд зобов'язані прийняти рішення про закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України у зв'язку із закінченням строку досудового розслідування.

Водночас для забезпечення проведення додаткових слідчих дій після виконання вимог статті 290 КПК України може виникнути потреба у продовженні строку досудового розслідування, що в окремих випадках є нині неможливим унаслідок наявної у процесуальному законодавстві обов'язкової вимоги щодо подання клопотання про продовження відповідного строку не пізніше, ніж за 5 днів до його закінчення, які вже сплинули (повністю або частково) за незалежними від сторони обвинувачення обставинами. Через те існує нагальна необхідність удосконалення закріпленої процесуальним законодавством конструкції порядку продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі у частині строку звернення до уповноваженої особи із

відповідним клопотанням, наприклад, доповненням частини 5 статті 294 КПК України фразою «..., окрім випадків установлення підстав для продовження строку досудового розслідування після відкриття матеріалів у порядку статті 290 цього Кодексу».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.10.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 01.10.2021).
3. Торбас О.О. До питання визначення строків досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 78–79.
4. Маринів В. Особливості реалізації окремих засад кримінального провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій. *Право України*. 2013. № 11. С. 259–266.
5. Скрябін О. Основні засади розумності строків у Кримінальному процесуальному кодексі України. *Право і суспільство*. 2020 Вип. 2, ч. 3. С. 148–151.
6. Постанова Верховного суду України від 17.02.2021 у справі № 344/6630/17. Верховний суд України. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067240?fbclid=IwAR2AlzHw8fqfAtUybZGFTFuP_4DBNginKXQsKYOnHAMs2uZTnNJIwVLM5es (дата звернення 04.10.2021).
7. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n212> (дата звернення 01.10.2021).
8. Постанова Верховного суду України від 01.07.2021 у справі № 752/3218/20. Верховний суд України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146645> (дата звернення 04.10.2021).